
Proměny českého parlamentarismu a stranické politiky po roce 1989

Monotematické číslo *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* zaměřené na analýzu českého parlamentarismu a stranické politiky jsme připravili ze dvou hlavních a vzájemně provázaných důvodů. Za prvé. Od pádu komunismu u nás uplynulo již více jak 25 let. Zaznamenáváme tak doposud nejdelší nepřerušované období trvání demokracie v českých zemích. Je proto vhodné pokusit se o zachycení a zhodnocení dynamiky české politiky. Za druhé. Toto kulaté výročí je v posledních letech provázáno pozorovatelnými změnami v oblastech, které jsou chápány jako klíčové pro chod českého demokratického režimu: podoba institucionálního uspořádání (především proměna pozice prezidenta republiky spojená se zavedením přímých a všeobecných prezidentských voleb) a zrychlený vývoj systému politických stran, provázený především nebývalým poklesem volební podpory „tradičních“ politických stran (ČSSD, KSČM, ODS, částečně také KDU-ČSL). Tyto strany ještě v roce 2006 získaly dohromady více než 87 % hlasů, následně však o sedm let později společně nedosáhly ani na 50 % hlasů voličů. Naopak velké podpoře se v posledních letech těšily zcela nové politické strany, do značné míry založené na odmítavém postoji k předchozímu vývoji, kritice zavedených stran, ale také stranické politiky jako takové, slibující vymýcení údajné všudypřítomné korupce a přicházející s návrhy na zavedení plebiscitární („přímé“) demokracie (Věci veřejné v roce 2010 a Okamurův Úsvit přímé demokracie v roce 2013) nebo s představami, že politiku lze nahradit řízením, jaké je uplatňováno v soukromé firmě. Každodenní realitou se stala bezprecedentní situace, kdy místopředseda vlády a ministr financí je současně zemědělsko-potravinářským magnátem a vlastníkem významných tištěných i elektronických sdělovacích prostředků a rozhlasové a televizní stanice. V těchto souvislostech je nasnadě se ptát: co se stalo s českou politikou v předchozích zhruba 25 letech, co zapříčinilo její prozatímní vyústění do této podoby? Předkládané monotematické číslo je odpovědí na některé aspekty této otázky.

Úvodní text Miloše Brunclíka a Michala Kubáta reaguje na zavedení přímé volby hlavy státu, která se stala nejvýraznější proměnou českého ústavního systému od vzniku samostatné České republiky v roce 1993 a která přinesla závažné důsledky pro fungování politického režimu jako takového. V kontextu vlastní koncepce poloprezidencialismu Brunclík s Kubátem podrobně analyzuje pozici prezidenta po zavedení jeho přímé volby a tvrdí, že samotný způsob volby prezidenta není dostačujícím definičním kritériem pro přejmenování českého režimu z parlamentarismu na poloprezidencialismus. Je totiž nutné uceleněji přihlížet k většímu množství proměnných odkazujících jak na formální, tak i neformální prezidentovu „moc“ či spíše „panství“, řečeno s Maxem Weberem.

Obsahem a hodnotou textu tak není jenom analytické tvrzení, že český režim je i nadále režimem parlamentním (bez ohledu na faktické legitimační i vlivové posílení pozice hlavy státu), ale také teoreticko-konceptuální přesah, hodnotný zejména v kontextu teoretických diskusí o definici a povaze poloprezidencialismu a také širších komparativních studií především evropských demokratických režimů.

Studie Lukáše Linka, Romana Chytilka a Otto Eibla do značné míry navazuje na starší studii prvních dvou autorů, která vyšla v *SC/CSR* před pěti lety (O. Eibl, R. Chytilík. „České politické strany v politickém prostoru.“ *SC/CSR*, 2011, 47 (1): 61–88). Zatímco starší studie komplexním způsobem řešila otázku dimenzionality politického prostoru, nový text je zaměřen – byť též s využitím identifikace politických dimenzí – na charakteristiku stranické soutěže. Autoři v návaznosti na klasickou práci Giacoma Saniho a Giovannio Sartorihho rozpracovávají koncept stranické soutěže a rozlišují tři její typy: nesoutěžení, obrannou a akviziční soutěž. Empirická analýza je založená na datech z projektu Chapel Hill Expert Survey (chesdata.eu), přičemž autoři poukazují na dynamický charakter soutěže s ohledem jak na její intenzitu a význam jednotlivých dimenzí politického prostoru, tak i na podíl jednotlivých typů soutěže. Jedním ze zajímavých a vzhledem k charakteru nových subjektů také překvapivých zjištění je přetrvávající klíčová role ekonomicky definované pravolevé dimenze politického prostoru.

Financování politických stran bezpochyby představuje jeden z klíčových kontextuálních faktorů jejich fungování. Vít Šimral ve svém textu představuje analýzu proměny charakteru českých politických stran, a to pomocí dat vycházejících z výročních finančních zpráv. České politické strany jsou přitom komparovány s politickými stranami z ostatních zemí visegrádské čtyřky. Šimral přináší inovativní náhled na financování politických stran, který interpretuje pomocí originální typologie (terminologicky vycházející z charakterů italského divadelního dramatu) a kterou propojuje s dalšími charakteristikami analyzovaných stran, a to jak programovými, tak organizačními. Jedním z důležitých zjištění je proměna struktury financování politických stran spojená s nástupem nových uskupení (ANO, VV, Úsvit), jejichž rozpočtům dominují sponzorské dary (poskytnuté zakladateli a předáky těchto hnutí). Nástup zmíněných stran je, přinejmenším v českém, resp. středoevropském kontextu, důležitým svědectvím o omezené roli (restriktivního) nastavení veřejného financování politických stran z hlediska stability stranického systému.

Poslední text Petry Svačinové je zaměřen na zatím nepříliš prozkoumanou oblast naplňování slibů vládnoucími politickými stranami, což je vnímáno jako důležitá součást politické reprezentace. Autorka se soustředila na analýzu posledních politických vlád (Topolánkovy, Nečasovy a Sobotkovy) a na jejich sliby socioekonomické povahy. Zajímavým zjištěním je vyšší aktivita vlád v první polovině jejich mandátu, což odpovídá tezím o tom, že se vlády krátce před uplynutím volebního období a dalšími volbami nerady pouštějí do prosazování kontrolních politik. Míra plnění slibů není závislá na typu ministerstva, které daná

strana obsazuje. Důležitá je povaha formulovaného slibu. Nejsnáze splnitelné jsou sliby týkající se udržení statusu quo, dále sliby konsenzuální povahy a také sliby, které se podařilo zařadit do koaliční smlouvy. Tyto závěry je možné brát jako realistickou odpověď na volání po nerealizovaných zásadnějších reformních opatřeních, a to především v kontextu vládních koalic tvořených programově vzdálenými politickými stranami.

Jedno monotematické číslo časopisu samozřejmě nemůže přinést ucelenou odpověď na naši úvodní otázku. Nicméně texty, které jsou součástí tohoto čísla, nabízejí podrobný vhled do několika oblastí, jež jsou nedílnou součástí (a snad i podhoubím) výrazných změn české politiky v posledních letech a ve svém souhrnu představují plastickou zprávu o fungování některých aspektů české demokracie a zvlášť politického stranictví.

Vlastimil Havlík a Michal Kubát